

Juryrapport

Het is dit jaar de derde keer dat de tweejaarlijkse Aleida Schot-prijs wordt uitgereikt en traditiegetrouw begint de jury met enkele algemene opmerkingen over de vertalingen uit de Slavische wereld die de afgelopen jaren in ons land zijn verschenen.

De jury heeft een kleine dertig werken onder ogen gehad en, het zal geen verbazing wekken dat te vernemen, het leeuwendeel van dit aantal bestond uit vertalingen uit het Russisch. Tachtig procent van het totaal komt voor rekening van werken van Russische auteurs: dit kunnen zowel klassieke als moderne schrijvers zijn, schrijvers in de Sovjet-Unie en emigranten. De overige twintig procent worden verdeeld onder de 'kleinere' literaturen, die van Polen, Tsjechoslowakije, Bulgarije en Joegoslavië.

De jury wil niet al te lang stilstaan bij de oorzaken van deze ongelijke verdeling. De verhalen en romans van klassieke Russische auteurs als Tolstoj, Dostojevski, Toergenev en Tsjechov, die nu eenmaal tot de toppen van de wereldliteratuur behoren, hebben natuurlijk een vruchtbare voedingsbodem gecreëerd voor de receptie van het proza van hun landgenoten. Een blijvende vruchtbare voedingsbodem, mede dank zij de onovertroffen Russische Bibliotheek van Van Oorschot, waarvan onlangs verschillende delen in een goedkope editie zijn herdrukt. En ook de twintigste eeuw heeft zeer vooraanstaande schrijvers voortgebracht van wie het werk ook in ons land vele herdrukken heeft beleefd. We kunnen hierbij denken aan *Dokter Zjivago* van Pasternak en de romans van Solzjenitsyn. Ook de poëzie uit het begin van de twintigste eeuw – een periode die naar analogie met de gouden eeuw van de Poesjkinplejade wel de zilveren eeuw van de poëzie wordt genoemd – vindt in Nederland een gunstig onthaal. De belangstelling hiervoor neemt toe; *In andermans handen*, de poëzievertaling van de dichteres Anna Achmatova beleefde een herdruk en haar *Epos zonder held* inspireerde zelfs twee vertalers. Vertalingen van andere groten, zoals Chodasevitsj en Chlebnikov zijn onlangs gepubliceerd of in voorbereiding.

Op een dergelijke traditie kunnen de andere Slavische literaturen niet bogen. Er zijn natuurlijk uitschieters geweest, zoals Jaroslav Hašek's roman over soldaat Švejk en *Quo vadis* van de Poolse auteur Sienkiewicz, maar deze waren te incidenteel om een hele literatuur gewicht te kunnen geven. En helaas, helaas althans uit een oogpunt van 'Slavisch' chauvinisme, Kafka, die zijn hele leven in Praag heeft gewoond, schreef in het Duits.

Hoe het ook zij, het politieke krachtenveld met de Sovjet-Unie als overheersende staat en een aantal daaraan onderworpen satellietstaten weerspiegelt zich in de kwantitatief sterke positie die de vertalingen uit het Russisch in ons land innemen ten opzichte van die van de overige Slavische literaturen. Zonder iets af te doen aan de vele interessante en goede vertalingen die er telkenjare uit het Russisch worden gemaakt, kan de jury zich toch niet aan de indruk onttrekken dat er in de geschetste verhouding een zekere onrechtvaardigheid schuilt. Een voorbeeld willen we noemen. Terwijl de prachtige roman *Onverzadigbaarheid* van de Poolse schrijver

Witkiewicz vergeefs naar een uitgever zoekt verschijnt in ons land wel de eerste roman van de Russische dichter Jevgeni Jevtoesjenko, een modieus prulwerk dat niet in de schaduw kan staan van het zojuist genoemde meesterwerk.

De relatieve onbekendheid van de kleinere Slavische literaturen maakt het voor de vertalers die deze gebieden bestrijken er bepaald niet gemakkelijker op. Ze moeten vaak leuren met hun producten, aarzelende uitgevers overtuigen om vervolgens geconfronteerd te worden met een schaarse pers en een navenant lauw koperspubliek.

Niettemin zijn deze vertalers van onschatbare waarde. Dikwijls bestrijken zij in hun eentje, of hooguit met een of twee collega's een hele literatuur en zorgen zij ervoor dat er althans iets hiervan doordringt in ons land. Dank zij hun bewonderenswaardige inzet kan de geïnteresseerde zich toch een beeld vormen van wat er in die landen op literair gebied aan de hand is. Als verspreiders van de cultuur van een ander land zijn zij uiterst belangrijk. Zij verdienen onze grootste bewondering, temeer daar zij hun werk uit liefde doen: het beroep van vertaler is nog steeds een van de slechts gehonoreerde in Nederland.

De jury prijst zich gelukkig dat er in de periode waarover zij haar oordeel moet uitspreken, de jaren 1983 en 1984, een zeer bijzondere roman is verschenen die is vertaald uit een van de kleine Slavische literaturen. Het betreft de roman *Het vragenformulier of gebed voor een stad en een vriend* van de Tsjechische auteur Jiří Gruša. Gruša is een van de vele schrijvers die het na de inval van de Russen in Tsjechoslowakije in 1968 niet meer kon uithouden in zijn land en is geëmigreerd. Tegenwoordig woont hij in West-Duitsland in de buurt van Bonn.

Zijn roman *Het vragenformulier* is een hoogtepunt in de naoorlogse Tsjechische romankunst die sinds de jaren zestig een bloeiperiode doormaakt. De hoofdpersoon van het boek, Jan Chrysostomus Befka, moet bij de sollicitatie naar een baantje een uitgebreid vragenformulier invullen waarbij zijn hele doopceel wordt gelicht. Dit om te voorkomen dat een ideologische vijand bij de socialistische staat in dienst treedt. De invulling van het formulier geeft Befka de gelegenheid uitvoerig in te gaan op zijn jeugd, zijn ouders en grootouders, het leven in een Tsjechisch stadje voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog tot en met de komst van het communisme en de invasie van de Russen. Dit alles wordt niet verteld als een doorlopende, chronologische reeks van gebeurtenissen, maar op een fragmentarische manier, waarbij episoden die de hoofdpersoon zich herinnert worden afgewisseld met dromen, fantasiebeelden, lyrische passages en verwijzingen naar de Tsjechische cultuur en geschiedenis. Zoals bij veel Tsjechische literatuur gaat onder de zelfspot en ironische toon een diepe melancholie en ernst schuil.

Deze veelgelaagde roman is door Kees Mercks, de winnaar van de Aleida Schot-prijs 1985 op een voortreffelijke manier in het Nederlands vertaald. Mercks is geen nieuwkomer op het gebied van vertalen. Eerder heeft hij verschillende andere verhalen en romans van Tsjechische auteurs vertaald, onder andere *Guinese biggetjes* en *De bijl* van Ludvík Vaculík, *Exercities* van Jan Beran en *De bassaxofoon* van Josef Škvorecký. Poëzievertalingen van hem verschenen onder andere in het tijdschrift *Raster*; een bundel hedendaagse Tsjechische dichters is, naar verluidt, in

voorbereiding.

De Aleida Schot-prijs 1985 wordt in eerste instantie toegekend voor de vertaling van Gruša's roman *Het vragenformulier*. De jury wil echter ook het andere werk van Mercks bij de prijs betrekken en heeft haar oordeel dan ook mede daarop gebaseerd. De bestudering van dat werk heeft de jury overtuigd van Mercks bijzondere stilistische kwaliteiten. Zijn Nederlands is zeer rijk geschakeerd, wat aan zijn vertalingen een speciaal cachet geeft. Soms kan hij daarbij een neiging tot al te virtuoos woordenspel niet onderdrukken, maar in veel gevallen levert dit hem uitstekende vondsten op. We denken in dit geval bijvoorbeeld aan de naam van de hoofdfiguur van *Het vragenformulier*: in het Tsjechisch Kepka, in het Nederlands Befka. Deze 'vertaling' geeft juist die extra semantische associaties die bij handhaving van de naam Kepka zouden wegvallen. Ook de abrupte variaties in stijl die in deze roman te vinden zijn – luchthartig en speels in de dromen van de held, vol plechtstatige archaïsche wendingen in de historische reflecties – komen bij hem goed tot hun recht. Om een voorbeeld te geven van het laatste, de weergave van archaïsch taalgebruik, citeren we een passage uit de roman:

Dat zei Jacob tot het verzamelde volk, de dwalende tot zijn mededwalenden, de adamtische lammeren die uit Jiveň en Odloučėň waren gekomen (daar komt ook onze Barbara vandaan), uit Jilem en Velč, hij bad met hen en beloofde hun dat hij hun geloof officieel zou melden opdat zij het openlijk konden belijden, en dat gezegd hebbend daalde hij opnieuw af in het keteldal om overste Zellhofer op te zoeken.

‘Met hoeveel zijn jelui,’ vroeg hem de overste.

‘Drieënvijftig,’ antwoordde Jacob, ‘en ons geloof is als volgt: we zeggen niet dat het Lam mens geworden is, maar dat we allen Gods lammeren en zonen zijn. Wie van ons rechtvaardig leeft, die zal in het bijzonder het zoonschap Gods beërven.’

Item zei overste Zellhofer tot Jacob Pijl A.D. Martii 1782: ‘Dus gij wenst honderd en twintig stokslagen.’

En Jacob sprak: ‘Hoe is zulks nu mogelijk?’

En de overste zei: ‘Per Keizerlijk Decreet geeft z.k.m. als wens te kennen dat zulks aan alle Deïsten geschiede.’

Een ander aspect in het werk van Mercks waardoor de jury is getroffen is zijn gevoeligheid voor wat wel genoemd wordt de ‘poëtische’ kant van de tekst: de ritmische structuur van de zinnen, klankherhalingen, etc. Mercks gaat in zijn vertalingen verder dan, wat gebruikelijk is, het adequaat weergeven van de inhoud van een verhaal of een roman. Hij probeert ook de formele tekstaspecten, die zo nauw met de inhoud verbonden zijn, tot zijn recht te laten komen. Deze extra dimensie zal de aandachtige lezer, ook al beschikt hij niet over de oorspronkelijke tekst, toch niet ontgaan. Hiertoe leze men bijvoorbeeld ook het verhaal van Hrabal dat speciaal voor deze prijsuitreiking is vertaald en in het geschrift is opgenomen. De jury betuigt haar dank aan het bestuur van de Aleida Schot Stichting die deze prijs

voor vertalingen uit de literatuur van Slavische landen heeft mogelijk gemaakt en draagt hierbij van harte Kees Mercks voor voor de Aleida Schot-prijs 1985.